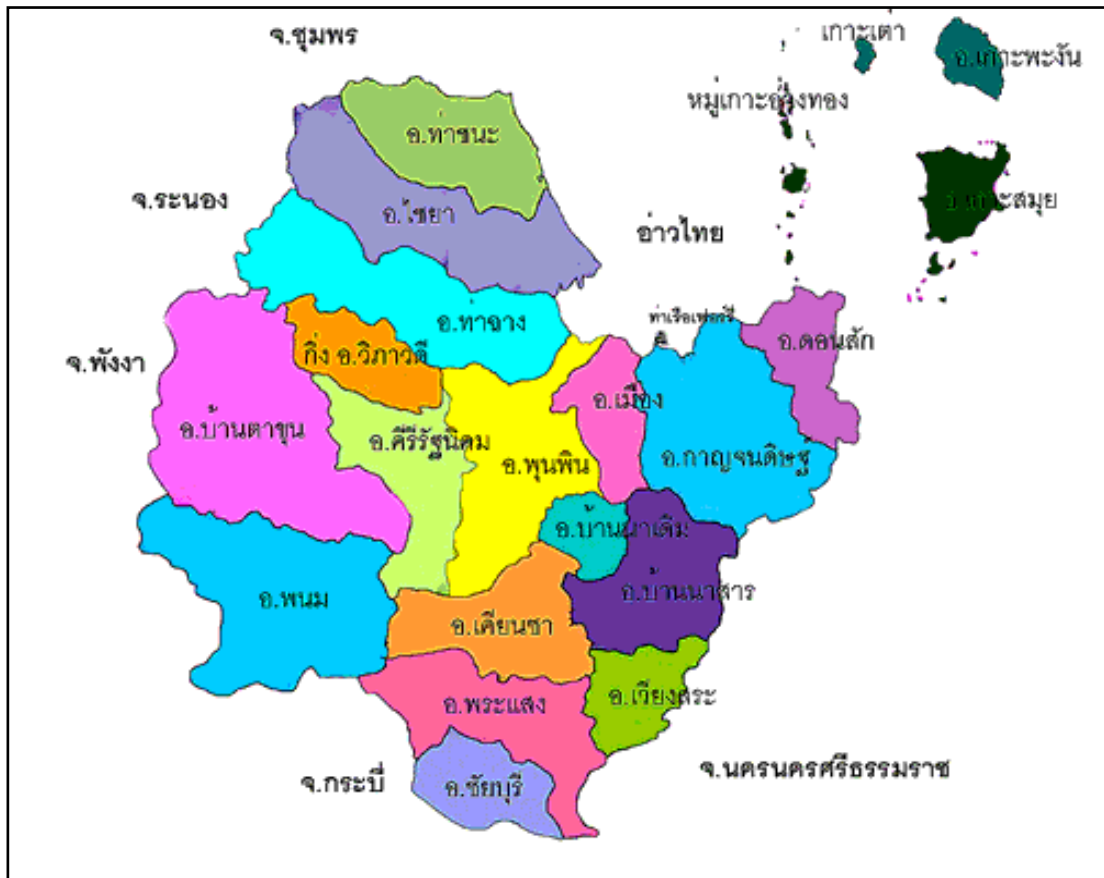

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อ่าวบ้านดอนเป็นอ่าวขนาดใหญ่มีพื้นที่ประมาณ 434,575 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 7 อำเภอของจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่ อำเภอท่าชนะ อำเภอไชยา อำเภอท่าฉาง อำเภอพุนพิน อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี อำเภอกาญจนดิษฐ์ และอำเภอดอนสัก พื้นที่โดยรอบของอ่าวบ้านดอนเกิดจากการทับถมของตะกอนนับร้อยนับพันปี จึงเป็นแหล่งรวมความหลากหลายของระบบนิเวศทางทะเล เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของสัตว์น้ำ และเป็นที่อนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อนนานาชนิด จากความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของอ่าวบ้านดอน ทำให้เกิดการแย่งชิงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น มีการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้น วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวประมงเปลี่ยนไป เกิดการบุกรุกทางป่าชายเลนเพื่อทำนาุ้งแบบธรรมชาติที่ค่อย ๆ ครอบคลุมพื้นที่รอบอ่าวบ้านดอน การเปลี่ยนสภาพนาข้าวเป็นบ่อเลี้ยงกุ้งที่มีการใช้ฝ้ายรอกกันบ่อ ซึ่งก่อให้เกิดซีเลนและของเสียสะสมบริเวณปากแม่น้ำและพัดพาลงสู่ทะเล มีการทำลายป่าชายเลนซึ่งเป็นแหล่งอาศัยและแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำให้สูญหายไป รวมถึงฟาร์มเลี้ยงหอยทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ การใช้เครื่องมือทำลายล้างอย่างอวนลาก อวนรุนในการทำประมงพาณิชย์ ทำให้ป่าชายเลนหดหายไปจากการตัดไม้ การบุกรุกพื้นที่ทำนาุ้ง การปล่อยน้ำเสียลงทะเลหรือป่าชายเลน จากข้อมูลปี 2545 พื้นที่ป่าชายเลนในจังหวัดสุราษฎร์ธานีเหลือ 58,127.04 ไร่ และในปี 2547 เหลือ 40,684.22 ไร่ จะเห็นได้ว่าระหว่างปี 2545-2547 ป่าชายเลนลดลงถึง 17,442.82 ไร่ (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2550) มีการเปลี่ยนวิธีการประมงโดยนำเครื่องมือสมัยใหม่เข้ามาแทนที่การทำประมงแบบเดิม ๆ การใช้เรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ที่มีเครื่องมือครบครัน การใช้เรืออวนรุนที่สามารถกวาดต้อนทุกอย่างในทะเลทั้งกุ้ง หอย ปู ปลาทั้งขนาดเล็กขนาดใหญ่ รวมทั้งการทำลายหน้าดิน ทำลายเครื่องมือประมงพื้นบ้านของชาวบ้าน บางส่วนมีการลักลอบใช้ยาเบื่อเมาทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็ว ระบบนิเวศน์ชายฝั่งถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง เมื่อทรัพยากรเหลือน้อยลง พื้นที่ทำมาหากินมีจำกัด การแก่งแย่งแข่งขันจึงเกิดขึ้น ปัจจุบันเครื่องมือประมงพื้นบ้านบางชนิดที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นได้หายไป เนื่องจากการใช้อุปกรณ์เหล่านั้นไม่ได้ผลเหมือนกับเครื่องมือสมัยใหม่ที่สามารถจับสัตว์น้ำได้โดยที่ไม่เลือก ชนิดและขนาด การดำเนินชีวิตของผู้คนแบบอดีตที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำรงชีวิตเป็นส่วนใหญ่ จึงค่อย ๆ เลือนหายไปพร้อมกับทรัพยากรธรรมชาติที่เหลือน้อยลงทุกที

ภาพที่ 1.1 แผนที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ที่มา : http://www2.ect.go.th/upload/m_setting/

การประกอบอาชีพการประมงพื้นบ้านในอดีตนั้น อาศัยเพียงเครื่องมือง่าย ๆ ที่ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านมักจะเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นมาใช้เอง เพื่อให้เหมาะกับการจับสัตว์น้ำในแต่ละประเภท จึงไม่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศของสัตว์น้ำ เช่น การใช้เหล็กลายงอในการหาปูทะเล แร้ว เบ็ดยี่สาน เป็นต้น อุปกรณ์หรือเครื่องมือจับสัตว์น้ำเหล่านี้ เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เมื่อเวลาผ่านไปภูมิปัญญาเหล่านี้ก็ค่อย ๆ สูญหายไปกับผู้สูงอายุและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติให้หมดไปอย่างรวดเร็วกำลังมาแทนที่ หากไม่มีการศึกษาหรือฟื้นฟูความรู้ในอีกไม่นานสิ่งเหล่านี้ก็จะหมดไป การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงและการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้กลับมาจึงเป็นสิ่งที่ต้องรีบกระทำการปลูกจิตสำนึกและกระตุ้นให้เยาวชนและบุคลากรในท้องถิ่นรู้จักและหวงแหนภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง

โครงการวิจัย “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี” จึงเกิดขึ้นเพื่อรวบรวมและศึกษาวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการ

ประมง อ่าวบ้านดอน รวมถึงศึกษาถึงปัญหาทางด้านการประมงพื้นบ้านและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้าน เพื่อจะได้เป็นข้อมูลสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้นำไปใช้ประโยชน์และหาวิธีแก้ไขปัญหาคต่อไป นอกเหนือจากนี้ผู้วิจัยคิดว่า โครงการวิจัย “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี” จะช่วยกระตุ้นให้ชุมชนหรือท้องถิ่นได้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ก่อนที่สิ่งเหล่านี้จะสูญหายไปพร้อมกับผู้สูงอายุและทรัพยากรอ่าวบ้านดอน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิถีชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอนจังหวัดสุราษฎร์ธานีในบริบทการเปลี่ยนแปลง
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอนที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่และการปรับตัวของชุมชน
3. เพื่อจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอนที่สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลง

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย 1 ปี เริ่มตั้งแต่ ต.ค 2556 - ก.ย 2557
2. ขอบเขตพื้นที่ที่ดำเนินการวิจัย คือ อ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกอบด้วย อำเภอท่าชนะ อำเภอไชยา อำเภอท่าฉาง อำเภอพุนพิน อำเภอเมือง อำเภอกาญจนดิษฐ์ และอำเภอดอนสัก
3. ขอบเขตเนื้อหาการวิจัย ประกอบด้วย
 1. พลวัตการเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน
 2. วิธีการประมงพื้นบ้านในสภาวะปัจจุบัน
 3. การพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมสนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน

วิธีการดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย การทำวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

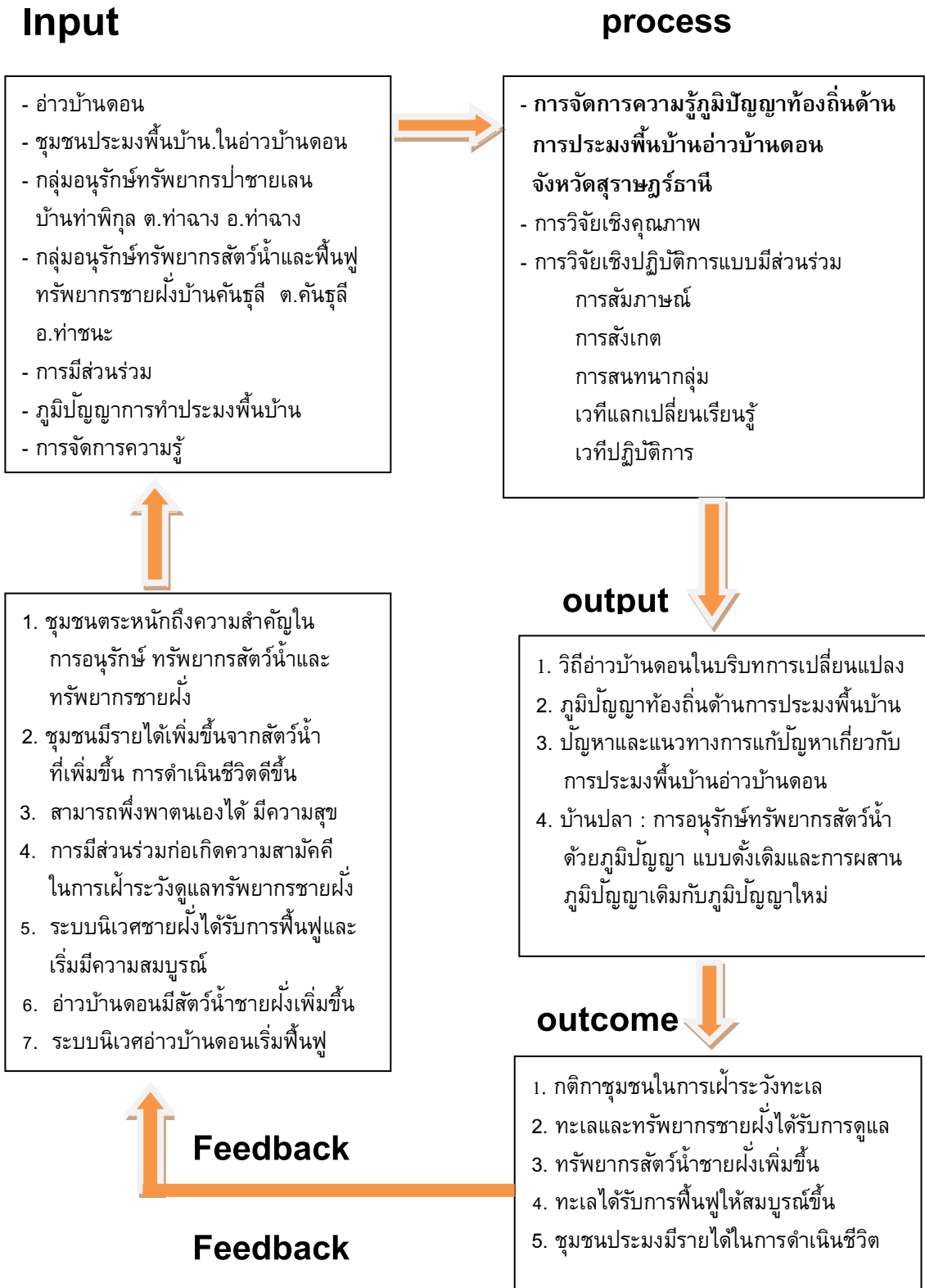
วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นวิธีการค้นคว้าที่มีระเบียบโดยละเอียดเพื่อทำความเข้าใจกับสิ่งที่ศึกษาอย่างเป็นองค์รวมในสถานการณ์ที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งเป็นวิธีวิจัยที่ไม่ยึดโครงสร้างหรือรูปแบบตายตัว สามารถเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กันได้ รูปแบบของการวิจัยมีความยืดหยุ่น เป็นการศึกษาข้อมูลที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งเหมาะสำหรับการศึกษาเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่และประวัติความเป็นมา

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นการวิจัยที่สามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนางานเป็นการเน้นการวิจัยเฉพาะที่ดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาโดยใช้การปฏิบัติ ทำให้ได้ความรู้ใหม่หรืองานใหม่เกิดขึ้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. มีองค์ความรู้เกี่ยวกับบริบทการเปลี่ยนแปลงของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
2. มีองค์ความรู้ด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน ที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของชุมชน ภายใต้พลวัตและการปรับตัวของชุมชน
3. ชุมชนอ่าวบ้านดอนได้พัฒนาแนวคิดในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านมาใช้ เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้
4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้

กรอบแนวคิดการวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

การทำบ้านปลาหรือห่อ หมายถึง การสร้างที่อยู่อาศัยหรือที่หลบภัยให้สัตว์น้ำในบริเวณพื้นที่ปากคลองหรือชายฝั่งทะเลที่ระดับน้ำเพิ่ม-ลด ไม่เกินระดับเอวถึงอก โดยการนำไม้มาปักเป็นคอกวงกลมหรือสี่เหลี่ยม ภายในคอกจะใส่ขอนไม้และกิ่งไม้ทับลงไป เพื่อใช้สำหรับทำเป็นร่มเงาและที่หลบภัยให้กับสัตว์น้ำที่เข้ามาอยู่อาศัย

ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม หมายถึง ความรู้ของชาวประมงพื้นบ้านที่สั่งสมมาจากประสบการณ์หรือจากการเรียนรู้มาจากรุ่นบรรพบุรุษ ที่มีการนำมาปรับตัวเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น ภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพธรรมชาติ ภูมิปัญญาในการสร้างเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

ภูมิปัญญาแบบผสมผสานภูมิปัญญาเดิมกับภูมิปัญญาใหม่ หมายถึง การนำความรู้ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน ที่มีการนำมาปรับหรือผสมผสานให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางทะเล เช่น การสร้างบ้านปลาแบบผสมผสานภูมิปัญญาเดิมเข้ากับภูมิปัญญาใหม่ โดยการเปลี่ยนจากการใช้วัสดุธรรมชาติมาเป็นท่อพีวีซีเพื่อให้คงทนถาวรและสามารถต้านกับลมมรสุมของทะเลได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถ ของชาวประมงพื้นบ้านในบริเวณอ่าวบ้านดอน ที่เกิดจากการเรียนรู้มาจากรุ่นบรรพบุรุษหรือเกิดจากประสบการณ์ ทักษะการประกอบอาชีพที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและการดำรงชีพ

การประมงพื้นบ้าน หมายถึง ชาวประมงที่อาศัยและทำการประมงโดยใช้เรือขนาดเล็ก ความยาวไม่เกิน 14 เมตร และมีการใช้เครื่องมือประมงแบบง่าย ๆ แบบดั้งเดิม เช่น อวนลอย อวนตัก อวนจม เบ็ด อวนทับตลิ่ง ลอบ เป็นต้น

การจัดการความรู้ หมายถึง ศิลปะในการสร้างคุณค่าจากทุนทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ภายในชุมชน หรือองค์กรนั้น โดยต้องอาศัยวัฒนธรรม กระบวนการ และเทคโนโลยีมาพิจารณาร่วมกัน ทั้งยังรวมถึงการเก็บเกี่ยว การจัดการ การแบ่งปัน และการวิเคราะห์ความรู้เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

อ่าวบ้านดอน หมายถึง อ่าวขนาดใหญ่ที่ครอบคลุมพื้นที่ 7 อำเภอของจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่ อำเภอไชยา อำเภอท่าฉาง อำเภอพุนพิน อำเภอเมือง สุราษฎร์ธานี อำเภอกาญจนดิษฐ์ และอำเภอดอนสัก